

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

АЙВАЗЯН ОЛЕНА БОРИСІВНА

УДК: 94+027(477.43)“18/19”:908(043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК БІБЛІОТЕК НА ПОДІЛЛІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
РОЛЬ І МІСЦЕ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ЖИТТІ КРАЮ**

07.00.01 – історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Кам'янець-Подільський – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Прокопчук Віктор Степанович,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
професор кафедри архівознавства, спеціальних
історичних та правознавчих дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Новальська Тетяна Василівна,
Київський національний університет культури
і мистецтв, професор кафедри книгознавства
і бібліотекознавства;

кандидат історичних наук, доцент
Телячий Юрій Васильович,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
проректор з науково-педагогічної роботи.

Захист відбудеться «29» квітня 2015 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 71.053.01 у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14, ауд. 23).

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі історичного факультету наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14).

Автореферат розіслано «27» березня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Опря

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У справі розбудови незалежної України, духовного відродження українського народу, формування національної самосвідомості, відновлення живого зв'язку поколінь, спадкоємності традицій, примноження культурних надбань вагома роль належить бібліотекам. Саме в них зосереджувалася інформація з усіх сфер життя, бібліотеки виконують соціальну функцію, є осередками просвітництва, поширення знань і культури. Дослідження процесу становлення і розвитку бібліотек на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст. дає можливість відтворити цілісну картину історії створення бібліотечної мережі в одному з регіонів України, узагальнити досвід бібліотечного будівництва, визначити роль і місце книгозбірень краю в соціокультурному середовищі. Тому актуальність дослідження визначається, насамперед, місцем бібліотек – скарбниць суспільного досвіду в інформаційному, культурно-освітньому просторі як одного з важливих чинників впливу на рівень освіти, культури народу, цивілізаційний поступ суспільства.

Однак історія бібліотек залишається недостатньо вивченою, особливо на рівні регіонів, у тому числі й на Поділлі. Майже не досліджено залишається історія розвитку книгозбірень подільської православної єпархії, комплексно не вивчено історію становлення і функціонування бібліотек установ, навчальних закладів і відомств регіону. Навіть виявлені факти з історії створення та функціонування бібліотек не відзначаються глибиною осмислення та системністю дослідження.

Ці фактори й обумовили вибір теми, засвідчують її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах комплексної наукової теми кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (реєстраційний номер 0110U004634).

Метою дисертаційного дослідження є наукова реконструкція процесу становлення і розвитку бібліотек Подільського краю, визначення їх ролі і місця в культурно-освітньому житті у вказаний історичний час.

Для реалізації мети визначені наступні **завдання**:

- з'ясувати передумови створення бібліотек краю;
- визначити нормативно-правові засади, їх функціонування;
- встановити періодизацію процесу бібліотечного будівництва на Поділлі в досліджуваний період;

- виокремити типи бібліотек Поділля, проаналізувати основні напрями діяльності, дослідити їх роль в інформаційному, культурно-освітньому житті краю;

- простежити динаміку чисельності бібліотек Подільської губернії, наповнення їх фондів;

- з'ясувати вплив окремих особистостей на розвиток бібліотечної справи в регіоні.

Об'єктом даного дослідження є бібліотеки Подільського регіону в другій половині XIX – на початку XX ст.

Предметом дослідження є закономірності й особливості процесу становлення і розвитку бібліотек Подільської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст., їх вплив на культурно-освітнє життя краю.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 60-ті рр. XIX – перші десятиліття XX ст. Нижня межа пояснюється початком формування бібліотечної мережі в Подільському регіоні, верхня обмежується 1920 р., коли в краї із встановленням радянської влади, розпочались кардинальні зміни в мережі і змісті діяльності бібліотечних закладів.

Територіальні межі дослідження охоплюють губернський, повітові, міські, містечкові та сільські населені пункти колишньої Подільської губернії, територію, яка нині входить до складу Хмельницької та Вінницької областей.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в дисертації вперше:

- комплексно проаналізовано історію бібліотек Поділля досліджуваного періоду й заповнено прогалину у вивченні історії вітчизняної бібліотечної справи;

- розроблено періодизацію розвитку бібліотечної мережі Подільської губернії, що дало можливість поглиблено дослідити особливості діяльності бібліотек на кожному з визначених періодів;

- введено до наукового обігу низку раніш невідомих архівних документів і матеріалів, що дозволяє розширити фактологічну базу поділезнавства та бібліотекознавства.

Уточнено:

- основні напрями діяльності бібліотек, їх роль і місце в культурно-освітньому житті краю;

- показник кількості бібліотек різних систем і відомств на початку XX ст., склад їх фондів та інші статистичні показники, масштаб їх діяльності.

Отримало подальший розвиток:

- дослідження діяльності осіб, які сприяли створенню та розвитку бібліотечної мережі в Подільській губернії, зародження бібліотекознавства в регіоні та Україні;

- дослідження основних форм і методів просвітницької діяльності книгозбірень Подільської губернії, їх внеску в культурно-освітнє життя краю, що доповнює загальну картину соціально-політичних процесів у регіоні в досліджуваний період.

Практичне значення роботи полягає в тому, що реконструйований процес становлення і розвитку бібліотек Подільської губернії розширює джерельну та історіографічну базу регіональних студій, сприяє поділезнавцям у вивченні історії, освіти та культури краю.

Отримані в дослідженні результати стануть джерелом для написання інших праць з історії бібліотек різних систем і відомств, сприятимуть підготовці комплексного дослідження з історії вітчизняної бібліотечної справи, можуть використовуватись при викладанні навчальних курсів «Історія бібліотечної справи», «Історія української культури», спецкурсів «Історія Поділля», «Історія культури Поділля», «Історична бібліографія» у вищих навчальних закладах, насамперед – Хмельницької та Вінницької областей, вивченні бібліотечно-бібліографічного досвіду на курсах підвищення кваліфікації.

Достовірність отриманих результатів забезпечена поглибленим вивченням наукової літератури, неупередженим аналізом використаних джерел, застосуванням низки принципів і взаємодоповнюючих методів дослідження, які відповідають меті, предмету та завданням дисертаційної роботи. В опублікованій у співавторстві статті сімдесят відсотків матеріалу належить дисертанту.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів університету, на міжнародних науково-практичних конференціях: «Бібліотеки вищих навчальних закладів України на шляху до світового інформаційного простору» (м. Харків, 2010 р.), «Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 7–8 жовтня 2010 р.), «Бібліотека як науково-інформаційний, освітній та культурний центр вищого навчального закладу» (м. Київ, травень 2011 р.), «Перспективи розвитку університетських бібліотек на шляху розбудови суспільства знань» (м. Львів, 2013 р.), на всеукраїнській науково-практичній конференції

«Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності ВНЗ» (м. Хмельницький, 2012 р.), «Бібліотека вищого навчального закладу як джерело інформаційного забезпечення наукового та навчального процесів» (м. Хмельницький, 2014 р.), «Бібліотеки ВНЗ: зміст і стратегія розвитку в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 9 наукових статтях автора, у тому числі 4 – у наукових фахових виданнях, 3 – у закордонних.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження, складається зі вступу, 5 розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (376 позицій) та додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 189 с., а загального – 250 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну, практичне значення, показано апробацію результатів дослідження та структуру виконаної роботи.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження», поділеному на три підрозділи, розглянуто стан наукового вивчення теми, здійснено аналіз джерельної бази, означено теоретико-методологічні основи проведеного дослідження.

У підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми» історіографію питання проаналізовано за трьома періодами: 60-ті рр. XIX – початок XX ст.; 1920–1980 рр.; 1991–2014 рр. З'ясовано, що ще М. Яворовський у статті «О церковно-приходских библиотеках», а за ним і Ю. Сіцинський першими порушили питання створення церковних та єпархіальної бібліотеки, обґрунтували мету, завдання, способи формування фонду, його використання. Розроблений Ю. Сіцинським статут єпархіальної бібліотеки став значним досягненням теоретичного осмислення тогочасної практики бібліотечної справи. І. Міхалевич дослідив історію виникнення, становлення й функціонування першої на Поділлі публічної бібліотеки в Кам'янці-Подільському за перші 25 років її існування.

У 1920–1980-ті рр. в умовах панівної комуністичної ідеології у праці російських дослідників К. Абрамова, В. Васильченко «История библиотечного дела в СССР до 1917 г.» побічно досліджено історію бібліотечної справи в Україні, згадано й Поділля. У публікаціях М. Мілютіна, В. Гуська, М. Бойцової в основному висвітлювалися

досягнення бібліотечного будівництва на Хмельниччині в радянські часи. У томах «Історії міст і сіл Української РСР» Вінницької та Хмельницької областей в основному наведена статистика бібліотечного будівництва на Поділлі.

На третьому етапі, 1991–2014 рр., ґрунтовні дослідження бібліотечної справи здійснили Л. Дубровіна та О. Онищенко у праці «Бібліотечна справа в Україні в XX столітті», їх розвідки побіжно стосуються і Поділля. Окремі аспекти історії бібліотек Подільської губернії висвітлили Л. Баженов, С. Гальчак, О. Завальнюк, Т. Каросєва (Соломонова), О. Комарницький, В. Лозовий, В. Прокопчук, П. Слободянюк, Ю. Хоптяр¹.

Насичену фактами інформацію щодо 100 бібліотек на терені Подільської губернії у польських маєтках, навчальних закладах, костьолах подали в своїх працях польські дослідники історії Поділля

¹Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.; Григоренко О. П. Бібліотечна справа в містах Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. П. Григоренко // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 25 жовт. 2012 р. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. – С. 577–590; Завальнюк О. М. С. О. Сірополько і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. 6-ка ; редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – 400 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 1); Завальнюк О. М. Подільські бібліотеки наприкінці XIX – на початку XX ст. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. – Т. 2. – С. 3–15; Соломонова Т. Р. Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини XIX – початку XX ст. / Т. Р. Соломонова // Наук. записки Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського: Сер. Історія. – Вінниця, 2009. – Вип. 16. – 413 с.; Соломонова Т. Р. Народні бібліотеки та читальні комітети пістунання про народну творчість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії) / Т. Р. Соломонова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наук. 6-ка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 180–190. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 2); Лозовий В. С. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906–1914 рр. / В. С. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 6–27; Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку: іст. нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філіпчук // Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. 6-ка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с. : іл.; Слободянюк П. Я. Культура Хмельниччини : наук. іст. вид. – Хмельницький : Поділля, 1995. – 332 с. : іл.; Хоптяр Ю. А. Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70–ті рр. XIX – початок XX ст.) / Ю. А. Хоптяр // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 5 (7). – С. 310–323.

О. Прусевич («Бібліотеки на Поділлі та їх екслібриси»), Р. Афтаназі («Історія резиденцій на давніх окраїнах Речі Посполитої»), Е. Ружицький («Бібліотеки на Поділлі в XVI – XX ст.»).

Окремим напрямом бібліотечного будівництва в Україні присвячені дисертаційні дослідження Г. Бородіної, А. Волинець, В. Мозгової, Т. Навальської, П. Рогової. Історія створення й особливості діяльності публічних і народних бібліотек, знайшли відображення в дисертаційних дослідженнях російських науковців М. Матвєєва, І. Голубцової, М. Тищенко. Цінна інформація щодо розвитку культури в Подільській губернії, а побічно й бібліотек, відображена в дисертаційних дослідженнях Т. Бульби, С. Єсюніна, Б. Крищука, Г. Кучерова.

За часів незалежності України вагомий внесок у дослідження історії книгозбірень оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях і зафіксовано у наукових збірниках, у тому числі факти про передумови та історію створення окремих публічних книгозбірень губернії, відомості про фундаторів бібліотечної справи регіону М. Яворовського, Ю. Сіцинського, І. Сливку, С. Сірополка, М. Ясинського, Л. Биковського, І. Огієнка та ін. У збірниках «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення» (2011), «Подільська старовина» (2003), «Вінниччина: минуле та сучасне. Краєзнавчі дослідження» (2007), «Подільський книжник: альманах» (2009), зокрема, вміщено інформацію про бібліотеки Вінниччини.

Не зважаючи на здобутки в дослідженні окремих сегментів історії бібліотечної справи на Поділлі, комплексної праці, яка б охоплювала становлення і розвиток мережі бібліотечних закладів на Поділлі, їх роль і місце в культурному житті краю, не створено.

У підрозділі 1.2 *«Аналіз джерел»* охарактеризовано комплекс неопублікованих та опублікованих документів і матеріалів, наукових праць, мемуарів та періодичних видань, що дозволило ввести в науковий обіг низку маловідомих джерел.

До наукового опрацювання, насамперед, залучені документи Центрального державного історичного архіву (м. Київ), зокрема 442 фонду «Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора» – статuti громадських організацій, правила роботи сільських та народних книгозбірень і порядок нагляду за ними, інформацію про діяльність бібліотек Комітету піклування про народну тверезість, заснування першої публічної бібліотеки на теренах губернії – Кам'янець-Подільської російської публічної бібліотеки, діяльність інших книгозбірень.

За документами і матеріалами Державного архіву Хмельницької області проаналізована діяльність бібліотек різних відомств: Міністерства

народної освіти, релігійних установ та місцевої влади, зокрема фонди 67 «Дирекція народних училищ Подільської губернії», 319 «Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія», 832 та 839 фонди «Подільський губернський (єпархіяльний) історико-статистичний комітет», 64 «Кам'янець-Подільська духовна семінарія» та інші. Базовими для вивчення діяльності бібліотек Подільського губернського комітету піклування про народну тверезість є документи фондів 236, 125, 494, 495. Вони дали можливість встановити основні напрями роботи цих книгозбірень, їх кількість, регламентуючі документи тощо.

Найбільший масив документів, що стосуються створення і діяльності фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, зосереджений у фондах Р. 582 «Кам'янець-Подільський державний український університет» та Р. 302 «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти 1921–1930 рр.».

Діяльність бібліотек товариства «Просвіта» Кам'янецького повіту досліджувалася за матеріалами фонду Р. 6 «Відділ народної освіти Кам'янецького повітового революційного комітету».

Фонди Державного архіву Вінницької області здебільшого містять матеріали щодо діяльності бібліотек східного Поділля. Зокрема фонд 244 «Вінницький повітовий комітет піклування про народну тверезість» дав можливість реконструювати процес створення і діяльності народних книгозбірень повіту, 230 і 262 «Вінницька міська управа, м. Вінниця Подільської губернії» – заснування, розбудову і перші роки діяльності Вінницької публічної бібліотеки ім. М. Гоголя.

Цінним джерелом для вивчення діяльності органів міського самоврядування зі створення й утримання бібліотечних закладів стали опубліковані документи та матеріали – постанови міських дум, журнали земських зборів, рішення Подільського губернського комітету в справах земського господарства, звіти Подільської губернської, Проскурівської повітової земської управ, відділу народної освіти Подільського губернського земства. Довідкову інформацію про публічні та приватні бібліотеки містять «Обзоры Подольской губернии» за різні роки, «Памятная книжка Подольской губернии», «Подольский адрес-календарь», «Адрес-календарь Подольской губернии», які видавалися Подільським губернським статистичним комітетом.

Важливим джерелом з історії бібліотек губернії є періодичне видання «Подольские епархиальные ведомости», які дали можливість прослідкувати зародження громадської думки про необхідність створення бібліотек єпархіяльного відомства, їх роль і призначення, шляхи удосконалення бібліотечної справи. Розширити джерельну базу дисертації дозволив аналіз інших періодичних видань: «Подольские

губернские ведомости», «Православная Подолия», «Подолия», «Подольнин», «Народна воля», «Наш шлях» та ін.

Цінну фактологічну інформацію почерпнуто зі спогадів творців фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету Л. Биковського, О. Пашенко, В. Приходька. Вони допомогли розкрити замовчувані радянською владою сторінки бібліотечного будівництва на Поділлі в роки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Специфічним джерелом дослідження проблеми стали науково-бібліографічні, бібліографічно-довідкові та оглядові видання, створені на теренах Хмельниччини й Вінниччини: «Труды Подольского епархиального истико-статистического комитета (церковного историко-археологического общества (1876–1916)): зведений каталог і покажчик змісту», покажчик «Бібліотечний раритет Хмельниччини» (2006), бібліографічний покажчик серії «Хмельниччина краєзнавча» «Просвітницький рух на Поділлі (1906–2011)».

Вказана джерельна база є достатньою для комплексного дослідження складу бібліотечної мережі, особливостей бібліотечних фондів, культурного та соціального аспектів діяльності бібліотек Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічні засади роботи»* підкреслено, що методологічну основу дослідження склали загальнонаукові принципи історизму та об'єктивності. Для досягнення окресленої мети використано комплекс методів. Історико-хронологічний дав змогу визначити хронологічні та територіальні межі дослідження, розглянути окремі аспекти розвитку бібліотек краю у певні відрізки часу. Історико-системний – виокремити основні проблеми створення та діяльності бібліотек, здійснити аналіз компонентів системи – бібліотек різних видів, складу співробітників, роботи окремих закладів, їх ролі в духовному житті громад. Історико-порівняльний метод дозволив установити специфіку функціонування різних видів бібліотек, з'ясувати спільне і відмінне. За допомогою статистичного методу вивчалася динаміка чисельного складу бібліотек, їх впливу на культурно-освітній рівень населення. Для дослідження бібліотечної діяльності краєзнавців Поділля використано біографічний метод. Реконструкцію подій і вивчення можливостей використання дослідженого матеріалу в сучасних умовах здійснено за

допомогою ретроспективного методу. У сукупності вказані методи дали можливість послідовно і всебічно дослідити основні аспекти теми. У підрозділі також потрактовано задіяний в дослідженні понятійно-термінологічний апарат.

Наукова література, опубліковані і неопубліковані архівні документи і матеріали дали достатній фактологічний потенціал для досягнення мети і розв'язання визначених завдань, глибокого аналізу з допомогою комплексу методів та з урахуванням наведених принципів маловідомих фактів, реалізації нових підходів при аналізі й інтерпретації тогочасних подій.

У другому розділі **«Соціально-економічні передумови становлення і розвитку бібліотек на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст.»** досліджено процес становлення і особливості історичного розвитку мережі бібліотек Подільської губернії, проаналізовані нормативно-правові засади їх діяльності впродовж другої половини XIX – до початку 20-х років XX ст.

У підрозділі 2.1 *«Особливості розвитку та нормативно-правова база створення і функціонування бібліотечної мережі Подільської губернії»* доведено, що на території Подільської губернії бібліотеки з'явилися спочатку в маєтках польських магнатів, у монастирях, духовних та світських навчальних закладах. Виявлено чинники, які вплинули на розвиток бібліотечної мережі Подільської губернії: відміна кріпосного права, зародження і розвиток капіталістичного виробництва, які призвели до збільшення кількості грамотного населення, потреби його інформування та морально-релігійного виховання.

З'ясовано, що з розвитком бібліотек формувалася й нормативно-правова база їх функціонування, зокрема регламентуючі документи, спрямовані на комплектування бібліотечних фондів дозволеною російськомовною літературою, заборону україномовних видань, що об'єктивно гальмувало розвиток бібліотечної справи, участь населення в суспільно-політичному житті краю. Нормативно-правові акти української влади в 1917–1920 рр. сприяли збільшенню кількості книгозбірень, особливо в сільській місцевості, розвитку українського друкарства й наповненню бібліотек україномовною книгою з метою пропаганди української національної ідеї, охопленню широких мас населення інформацією, залученню його до активного громадсько-політичного життя.

У підрозділі 2.2 *«Основні етапи розвитку бібліотек на Поділлі»* обґрунтовано поділ процесу розвитку бібліотечної мережі на Поділлі на три хронологічних відрізки.

Перший припав на другу половину XIX століття і тривав до початку Першої світової війни. Низка об'єктивних факторів посприяла відкриттю бібліотек різних типів та підпорядкування: православної єпархії, МНО, публічних, народних та бібліотек інших відомств. На початку XX ст. з'явилися книгозбірні товариства «Просвіта».

Наступний охопив 1914–1917 рр. – час Першої світової війни, коли бібліотекам було завдано великої шкоди – знищено до 100 книгозбірень у покинутих панських маєтках, які нерідко налічували по декілька тисяч томів, окремі, графа Орловського з Маліївців, відомого ботаніка С. Маковецького з Михайлівки, О. Прусевича з Кам'янця та ін., вивозилися за межі Поділля.

Третій етап припав на добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.), які закінчилися поразкою і встановленням на теренах губернії радянської влади. З'ясовано, що за сприяння української влади значний внесок у розвиток бібліотечної справи на Поділлі зробила «Просвіта», а також створена 1918 року фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Процес розвитку бібліотечної справи на Поділлі супроводжувався пошуком форм і методів організації діяльності, уніфікацією основних бібліотечних технологічних процесів – комплектування, обліку, систематизації, видачі документів та збереження фондів.

У третьому розділі **«Відомчі книгозбірні у другій половині XIX – на початку XX ст., як фактор підвищення освітньо-культурного рівня подолян»** реконструйовано процес їх появи і розвитку, встановлено види бібліотек, які на той час функціонували на теренах Подільської губернії, охарактеризовано основні напрями діяльності, роль і місце в культурно-освітньому житті краю.

У підрозділі 3.1 *«Роль і місце бібліотек Подільської православної єпархії в духовному житті краю другої половини XIX – початку XX ст.»* відзначено вагомий вплив на розвиток бібліотечного обслуговування населення діяльності єпархіального відомства, яке, підтримуючи політику російської адміністрації, спрямовану на деполонізацію краю, розгортало мережу православних церков, шкіл, училищ, бібліотек, започаткувало періодичні видання, випуск літератури, тощо. Охарактеризована діяльність бібліотеки Подільської духовної семінарії, шкільних, церковних, окружних, єпархіальної, музейної бібліотеки при Подільському єпархіальному історико-статистичному комітеті, яких, за нашими підрахунками, налічувалося 2987. Показано провідну

роль преосвященного Леонтія, єпископа Подільського та Брацлавського Дмитрія, М. Яворовського та Ю. Січинського у створенні цих бібліотек, теоретико-методологічному обґрунтуванні їх діяльності.

У підрозділі 3.2 «*Бібліотеки закладів Міністерства народної освіти та інших установ*» встановлено, що мережа навчальних бібліотек МНО нараховувала 387 книгозбірень, у т.ч. шкільних – 374 із загальним фондом 394188 підручників та книг для позакласного читання. Охарактеризовано діяльність шкільних та училищних книгозбірень, бібліотеки Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, систему їх книгопостачання. Зафіксовано існування бібліотек інших відомств – при цукрових заводах, винних складах, споживчих товариствах та ін.

З'ясовано, що бібліотеки православного єпархіального відомства, як і книгозбірні МНО сприяли утвердженню православ'я на теренах Подільської губернії, збільшенню числа грамотного населення, впливали на моральні якості народу і, водночас, сприяли русифікації краю.

У четвертому розділі «**Загальнодоступні бібліотеки і їх місце у формуванні світоглядних орієнтирів населення на початку ХХ ст.**» визначено закономірності виникнення та особливості розвитку загальнодоступних бібліотек Подільської губернії (публічних, народних, приватних), особливості їх культурно-освітньої діяльності.

У підрозділі 4.1 «*Діяльність публічних бібліотек губернії*» реконструйовано процес виникнення й охарактеризовано основні напрямки роботи російських публічних книгозбірень у Кам'янці-Подільському, Вінниці, Проскуріві, Барі, Гайсині, Летичеві, Ольгополі та Літині. Виявлено загальні риси та відмінності в діяльності публічних та народних книгозбірень. Доведено, що, не зважаючи на демократичні засади роботи, закладені в статутах публічних книгозбірень, знаходження під постійним наглядом адміністрації не сприяло розширенню їх мережі та розвитку фондів. Пропаганда російської культури та літератури призводила до поступового зросійщення міського населення краю, про що свідчать статистичні дані аналізу видачі документів.

Підрозділ 4.2 «*Народні та інші книгозбірні в освітньо-культурному просторі Поділля*» дає відомості про бібліотеки Комітету піклування про народну тверезість, народні бібліотеки різних товариств, вуличні (карткові) книгозбірні. Встановлено наявність 152 народних книгозбірень у губернії, охарактеризовано й проаналізовано умови їх відкриття та труднощі фінансування. Наведено факти з історії створення приватних, партійних та інших книгозбірень. Встановлено, що бібліотеки

ставали невід'ємною частиною життя громад, осередками культури, освіти й просвітництва, отримання професійних знань.

З'ясовано, що найбільшими загальнодоступними книгозбірнями на теренах Подільської губернії були Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека ім. О. Пушкіна, а також публічні бібліотеки міст Вінниці, Проскурова, Гайсина, проаналізовано роботу цих та окремих народних книгозбірень, на основі дослідженого матеріалу зроблено висновки про загальні тенденції розвитку мережі загальнодоступних бібліотек Подільської губернії.

П'ятий розділ **«Вплив бібліотек на активізацію культурно-освітнього життя краю, формування національної свідомості подолян на початку XX ст.»** поділяється на два підрозділи і висвітлює діяльність бібліотек товариства «Просвіта» в Подільській губернії, фундаментальні бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, їх вплив на світогляд населення.

У підрозділі 5.1 *«Бібліотеки як каталізатор громадсько-політичного і культурно-освітнього життя губерній»* показано провідну роль бібліотек «Просвіти» в активізації громадсько-політичного життя населення, встановлено, що їх діяльність проходила в складних умовах панування антиукраїнських урядів. Тільки за Центральної ради, Гетьманату та Директорії розпочалася активна українізація освіти, розвиток українського книгодрукування, відкриття на Поділлі українського державного університету, збільшення кількості бібліотек, наповнення їх українськомовними виданнями, проведення культурно-масових заходів. Виявлено діяльність 24 просвітянських книгозбірень у губернії до 1917 р. і 170 – у 1917–1920-х рр.

У підрозділі 5.2 *«Бібліотеки як осередки інформаційного забезпечення вищої освіти та українського національно-культурного будівництва»* засвідчено, що в досліджуваний період на теренах губернії було створено перший університет, при якому засновано фундаментальну бібліотеку. Доведено, що вона виконувала декілька функцій: накопичення та збереження книжкових фондів й архівних матеріалів у складних умовах національно-визвольних змагань; удосконалення бібліотечних технологій; створення нормативно-правової бази розвитку бібліотеки в нових суспільно-політичних умовах; організації дорадчих органів та їх роботи тощо. Відзначено провідну роль І. Огієнка, С. Сірополка, І. Сливки, Л. Биковського, М. Ясинського, М. Плевака у формуванні фонду університетської фундаментальної бібліотеки, розгортанні її роботи за всіма напрямками, у тому числі в царині бібліотекознавства, книгознавства, перетворенні її у важливий фактор розвитку української вищої освіти та культури.

У розділі простежено внесок бібліотеки К-ПДУУ та книгозбірень «Просвіти» в культурно-освітнє життя краю, патріотичне виховання подолян, формування їх національної свідомості, розвиток бібліотечної справи, встановлено, що з появою просвітянських бібліотек активізувалося збирання й поширення україномовної літератури, яка стала більш доступною для подолян, посилилася популяризація історії України, Поділля, рідної мови, літератури, звичаїв та обрядів.

У результаті здійсненого дослідження на захист виносяться такі положення і **висновки**:

У другій половині XIX – на початку XX ст. на території Подільської губернії склалися історичні передумови для розвитку мережі бібліотечних закладів різних видів та форм власності. На цьому етапі посилювався громадський рух за відкриття народних бібліотек і читалень. Нові соціальні умови для розвитку бібліотек і бібліотечної справи в Україні склалися в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Встановлено, що на розвиток бібліотечної мережі Подільської губернії крім того вплинули багатонаціональний склад населення губернії, діяльність окремих особистостей та громадських інституцій, поява на Поділлі 1918 року Кам'янець-Подільського державного українського університету і фундаментальної бібліотеки в ньому. Значний вплив на розвиток бібліотек справляла ідеологічна складова їх діяльності. Кожна з громад – українська, польська, російська, – намагалася впливати на населення губернії, використовуючи для поширення своєї ідеології церкву, заклади освіти, бібліотеки, в яких зосереджувалася література, періодичні видання, проводились народні читання, обговорення та інші форми впливу. Наприкінці XIX ст. основу мережі складали бібліотеки православної єпархії та МНО, діяльність яких була спрямована на підтримку існуючої влади та зросійщення населення. Українська громада до початку XX ст. не мала не тільки українських книгозбірень, але й україномовних книжок, друк та розповсюдження яких були заборонені владою.

Нормативно-правова база діяльності бібліотек формувалася пануючою владою і в царській Росії зводилася в основному до нагляду і контролю за діяльністю книгозбірень, циркуляри і правила обмежували репертуар та бібліотечне обслуговування населення. Не сприяло розвитку мережі й пізніше, лише після 1903 року, запровадження земств на території губернії. Тому значно пізніше ніж в інших регіонах відкривалися загальнодоступні бібліотеки. Тільки під час визвольних змагань 1917–1920 рр. питання розвитку бібліотечної справи і бібліотек набуло державної ваги й елементів державної підтримки.

У процесі зародження, становлення і функціонування бібліотеки Подільської губернії пройшли три періоди: I – з середини XIX ст. – до початку Першої світової війни; II – з 1914 року – до 1917 року; III – з 1917 року – до кінця 1920 року, остаточного встановлення радянської влади на Поділлі.

До бібліотечної мережі Подільської губернії входили книгозбірні різних видів і типів. За формою власності вони поділялись на державні, органів місцевого самоврядування, різних товариств, комітетів, приватні бібліотеки (кабінети для читання). До державних відносилися бібліотеки Міністерства народної освіти, Міністерства фінансів, яке опікувалося книгозбірнями Комітету піклування про народну тверезість, Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека ім. О. Пушкіна, хоча на її утримання окрім державних виділялися й кошти з місцевого бюджету. Органи місцевої влади та самоврядування створювали свої книгозбірні – губернські, повітові, галузеві при статистичному, сільськогосподарському, правничому, медичному комітетах. Мали книгозбірні й інші відомства, де збиралася відповідна їх діяльності література. Окрему групу складали бібліотеки, створені на кошти товариств («Грамотності», «Просвіти» тощо). Існували платні приватні бібліотеки (кабінети для читання), створені в основному євреями, та власні книгозбірні діячів науки і культури, які відігравали значну роль у формуванні подільської еліти кінця XIX – початку XX ст.

За видами бібліотеки губернії поділялися на: навчальні (шкільні, училищні, гімназійні, семінарська, університетська), спеціальні (бібліотека єпархіального історико-статистичного комітету, єпархіальна, для вчителів (учительські), бібліотечки при цукрових заводах, винних складах тощо) та загальнодоступні книгозбірні (церковні, книгозбірні єпархіального відомства, публічні, народні, приватні).

Зібрані дані дають підстави стверджувати, що на початок XX ст. мережу бібліотек Подільської губернії складали понад 3665 книгозбірень, у тому числі бібліотеки православної єпархії – 2987, Міністерства народної освіти – 547 (387 навчальних та 160 загальнодоступних). Виробничі, приватні та інші бібліотеки – 31, до 100 бібліотек знаходилося в панських маєтках.

Вагомим фактором творення бібліотечної мережі Подільської губернії стала активна діяльність єпископів Леонтія, Димитрія, церковних діячів М. Яворовського, Ю. Сіцінського, керівників фундаментальної та учнівської книгозбірень Подільської духовної семінарії П. Гліщинського, М. Коп'єва, М. Соколова, О. Крилова, викладачів Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії – Ф. Марчевського, В. Малиновського, А. Воробйова, Г. Голубовського, О. Васильєва,

І. Міхалевича, П. Любарського, А. Макушина, Н. Грієльського, Г. Вергуна, С. Ніколаєва, діячів Подільської «Просвіти» К. Солухи, В. Сочинського, В. Приходька, викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету – ректора І. Огієнка, доцента М. Плевако, працівників фундаментальної бібліотеки університету І. Сливки, С. Сірополька, Л. Биковського, М. Ясінського і багатьох інших ентузіастів бібліотечної справи, завдяки яким на теренах Подільської губернії в зазначений період сформувалася й активно функціонувала бібліотечна мережа.

Аналіз роботи книгозбірень свідчить, що система управління бібліотеками не відзначалася особливою різноманітністю. Керували бібліотеками розпорядчі комітети, опікунські ради з представників влади та засновників, які визначали основні засади функціонування книгозбірень, акумулювали кошти для підтримки їх діяльності, розробляли регламентуючі документи – статuti, правила, інструкції. Згодом у великих книгозбірнях з'явилися дорадчі органи – Бібліотечні комісії. Бібліотечні ради для вирішення технологічних питань діяльності, зокрема фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Матеріально-технічна база бібліотек була бідною із-за відсутності державного фінансування. Основним джерелом їх утримання були добровільні пожертви, незначні відрахування земських та міських структур, плата за читання газет, книг, членські внески. Ускладнювали комплектування фондів постійний контроль держави та цензури за їх змістом та роботою з читачами, заборона україномовної літератури. Тільки на початку ХХ ст., після революційних подій 1905–1907 рр., з розширенням репертуару українських видань і часописів, виникненням товариств «Просвіта» та інших громадських об'єднань і спілок, до бібліотек почала надходити українська книга.

Технологія бібліотечних процесів відпрацьовувалась у найбільших книгозбірнях губернії – Подільській духовній семінарії, Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії, Кам'янець-Подільській російській публічній бібліотеці ім. О. Пушкіна, фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету. Зокрема в останній замість облікових каталогів у зошитах вперше в губернії було запроваджено карткові каталоги, які окрім облікової виконували й інформаційно-бібліографічну функцію.

З розвитком суспільства трансформувалася читачка аудиторія. Якщо в другій половині ХІХ ст. основну категорію читачів становили священнослужителі, як найбільш освічена верства населення, та учні, то наприкінці ХІХ – початку ХХ століття до цих категорій приєдналися спеціалісти різних галузей виробництва, учителі, робітники, представники

інших професій (кухарі, ремісники, майстри та ін.), селяни, найчисельнішу аудиторію – до 50 відсотків – становили студенти і школярі. Змін зазнав кадровий склад працівників бібліотек, окрім священиків бібліотекарями ставали вчителі, вільнонаймані особи, які, як правило, не мали відповідної кваліфікації і працювали здебільшого безкоштовно.

Бібліотеки відіграли вагомую роль у культурно-освітньому житті краю, стали невід'ємною частиною духовного життя громад, сприяли освіті й вихованню населення. Книга й періодичні видання часто були чи не єдиним джерелом інформації, особливо на селі, де книгозбірні перетворювалися в культурні осередки, були засобом комунікації, надавали можливість дізнатися із періодики про новини, обговорити їх. У бібліотеках, читальнях, у приміщеннях, де розташовувалися книгозбірні (класні кімнати в школах), проводилися народні читання, лекції, організовувалися вистави та інші масові заходи. А це підтримувало навчальний процес, рівень освіти, впливало на морально-психологічний стан громад, рівень національної свідомості населення.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

У наукових фахових виданнях:

1. Айвазян О. Б. Бібліотеки Подільської єпархії наприкінці XIX – на початку XX століття / О. Б. Айвазян // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16 : Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовт. 2010 р. – С. 51–62.

2. Айвазян О. Б. Бібліотека Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії наприкінці XIX – на початку XX століття / О. Б. Айвазян // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Т. 21 : На пошану професора О. М. Завальнюка. – С. 363–371.

3. Айвазян О. Б. Вплив бібліотек подільського товариства «Просвіта» на активізацію культурно-освітнього життя краю у 1906–1914 рр. / О. Б. Айвазян // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. – Т. 19 : 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. – С. 74–79.

4. Айвазян О. Б. Народні бібліотеки Подільської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття / О. Б. Айвазян // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. А. Мельничука. –

Вінниця : ДП «Держ. картогр. фабрика», 2014. – С. 129–134. – (Сер. : Історія ; вип. 22.)

Закордонні публікації:

5. Айвазян О. Б. Бібліотека Подільської духовної семінарії (середина XIX – початку XX ст.) / О. Б. Айвазян // *British Journal of Science, Education and Culture*. – London : London University Press, 2014. – No. 1 (5), January-June, Vol. II. – P. 76–80.

6. Айвазян О. Б. Історія бібліотек Подільської губернії у працях дослідників та краєзнавців / О. Б. Айвазян // *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. – Lublin : Radzyń Podlaski, 2014. – Т. 10. – С. 331–339.

7. Айвазян Е. Становление и развитие церковных библиотек Подольской губернии в середине XIX – начале XX вв. / Е. Айвазян // *Кітап патшалығы*=[Царство книги] : [метод., науч.-позн. журн.] / Нац. академ. б-ка Респ. Казахстан. – Астана, 2014. – № 3. – С. 58–61.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

8. Айвазян О. Б. Бібліотеки освітянських закладів Подільського єпархіального відомства другої половини XIX – початку XX століття / О. Б. Айвазян // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 123–136. – (Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 2).

9. Айвазян О. Б. Бібліотеки закладів Міністерства народної освіти в Подільській губернії на початку XX століття / О. Б. Айвазян, В. С. Прокопчук // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп., 16–17 берез. 2011 р. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 10, т. 1. – С. 4–6.

АНОТАЦІЯ

Айвазян О. Б. Становлення і розвиток бібліотек на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX століття: роль і місце в культурно-освітньому житті краю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2015.

Науковому аналізу піддано процес формування мережі бібліотек у Подільській губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. Встановлено, що вона включала книгозбірні польських маєтків,

закладів та установ православного єпархіального відомства (навчальні, церковні, окружні, єпархіальну, музейну), Міністерства народної освіти (шкільні, училищні, гімназійні, публічні, народні), громадських організацій (Товариства «Грамотності», «Просвіти» та ін.), спеціальних (учительських, бібліотек заводів, установ та організацій тощо), приватних, а також фундаментальну бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету. Проаналізовано нормативно-правову базу їх діяльності, визначено періоди і у відповідності з ними розглянуто особливості розвитку бібліотек губернії у контексті економічних, політичних, соціальних та культурних процесів, що відбувалися в регіоні, дано комплексний історико-бібліотекознавчий аналіз їх роботи. Досліджено вплив бібліотек на культурно-освітнє життя краю, духовне життя його громади. Встановлено кількість бібліотек, склад їх фондів, показано роль держави, громадських організацій, церковних, освітніх і громадських діячів у формуванні, розвитку та збереженні бібліотек краю.

Ключові слова: Поділля, Подільська губернія, бібліотеки єпархіального відомства, навчальні бібліотеки, загальнодоступні, публічні, народні книгозбірні, відомчі та приватні бібліотеки.

АННОТАЦИЯ

Айвазян О. Б. Становление и развитие библиотек на Подолье во второй половине XIX – начале XX века: роль и место в культурно-образовательной жизни края. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Каменец-Подольский национальный университет им. Ивана Огиенко. – Каменец-Подольский, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию истории создания сети библиотек Подольской губернии во второй половине XIX – начале XX в. На основе объективного анализа архивных документов, опубликованных источников отечественной и зарубежной историографии основательно изучается процесс формирования и основные направления деятельности сети библиотек, которая включала библиотеки польских имений и духовных заведений, православного епархиального ведомства (учебные, церковные, окружные, епархиальную, музейную), Министерства народного просвещения (школьные, училищные, гимназий, публичные, народные), общественных организаций (обществ «Грамотности», «Просвители» и др.), специальных

(учительских, библиотек заводов, учреждений и организаций и т.п.), частных, а также фундаментальную библиотеку Каменец-Подольского государственного украинского университета. Охарактеризованы социально-экономические предпосылки создания библиотек, особенности их исторического развития, нормативно-правовая база деятельности. Определены три периода истории развития библиотек губернии, их основные виды, проведён комплексный историко-библиотечковедческий анализ их работы, выделены характерные черты и особенности их функционирования в контексте экономических, политических, социальных и культурных процессов, происходивших в регионе. Изучена роль библиотек в культурно-образовательной жизни края, как неотъемлемой части духовной жизни общества. Проанализирована работа наиболее крупных библиотек губернии – Подольской духовной семинарии, Каменец-Подольской мужской гимназии, Каменец-Подольской публичной российской библиотеки им. А.Пушкина, публичных библиотек г. Винницы, Гайсина, Проскурова, фундаментальной библиотеки Каменец-Подольского государственного украинского университета и др. Отмечена деятельность по созданию сети библиотек губернии церковных деятелей М. Яворовского, Е. Сищинского, организаторов Подольского товарищества «Просвита» К. Солухи, В. Сочинского, В. Приходька, преподавателей Каменец-Подольского государственного украинского университета – ректора И. Огиенка, доцента М. Плевако, сотрудников фундаментальной библиотеки университета І. Сливки, С. Сирополка, Л. Биковского, М. Ясинского и др.

Приведены статистические данные о количестве библиотек, составе фондов, показана роль государства, общественных, церковных, образовательных организаций, ученых и общественных деятелей в формировании, развитии и сохранении библиотек края.

Ключевые слова: Подолье, Подольская губерния, библиотеки епархиального ведомства, учебные библиотеки, общедоступные, публичные и народные библиотеки, ведомственные и частные библиотеки.

ANNOTATION

Ayvazyan O. B. Formation and development of libraries in Podillya in the second half of XIX – early XX century: the role and place in the cultural and educational life of the region. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree of historical sciences, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Kamyanets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. – Kamyanets-Podilskyi, 2015.

This research focuses on the Libraries network formation process in Podillya in the second half of XIX – early XX century. It has been ascertained that it embraced libraries of Polish aristocrats' estates, institutions of Orthodox diocese department (educational, religious, district, diocesan and museum ones), Ministry of Public Education (school, technical school, gymnasium, public and people's ones), public organizations («Hramotnist» society, «Prosvita» society etc.), special (teachers libraries, those at plants, institutions and organizations, etc), private ones, as well as the main library of Kamyanets-Podilskyi state Ukrainian university. Legal basis of their activities has been analysed. The peculiarities of the libraries' development in the province have been examined in compliance with the historical periods, determined earlier, in the context of economic, political, social and cultural processes taking place in the area. A complex historical and librarianship analysis of their activities has been given.

The important role of the libraries for the development of culture and education in the region as an integral part of the spiritual life of the community has been investigated. The amount of libraries and their stocks' composition have been ascertained. The essential role of the state, public organizations as well as religious, educational and public figures in the formation, development and preservation of the regional libraries has been shown.

Key words: Podillya, Podillya region, diocese department libraries, educational libraries, public libraries, peoples' libraries, departmental and private libraries.

Підписано до друку 25.03.2015. Формат 30 × 42/4
Ум. друк. арк. — 0,9. Обл.-вид. арк. — 1,0
Наклад 100 прим. Зам. № 36/15, 2015

Редакційно-видавничий центр ХНУ
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр,
серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.